

A főnévi csoport történetéből: újraelemzés a bal periférián

Egedi Barbara
MTA Nyelvtudományi Intézet
egedib@yahoo.com

1. Bevezetés

- a determináns rendszer és a birtokolttság kapcsolatának történeti vizsgálata
- a magyar nominális bal periféria átalakulása egy lehetséges forgatókönyvet nyújt arra, hogyan történik a főnévi csoport funkcionális felépítésének fokozatos kiterjedése a határozott névelő rendszerszerű megjelenésének következményeként

Előadás felépítése:

2. Mai magyar DP szerkezete, kurrens generatív elemzések
3. ÓM adatok alapján az ómagyar DP elemzése
4. Kettő közötti állapot – a KM adatok nélkül hibás szintaktikai rekonstrukció

2. A mai magyar főnévi szerkezetek

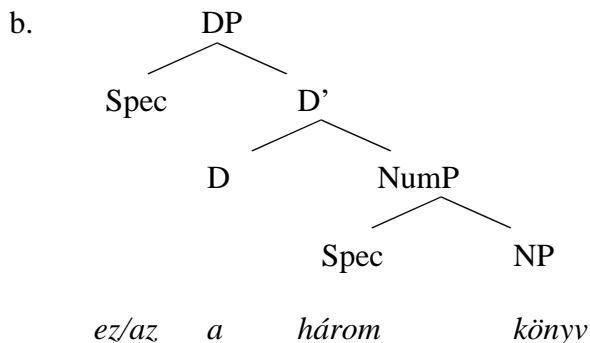
A mai szinkrón állapotra, az NP/DP felépítésének generatív nyelvészeti modellezése:
inter alia Szabolcsi – Laczkó 1992, Szabolcsi 1994; Bartos 2000, 2001; É. Kiss 1998, 2000

2.1. A mutató névmási módosítók

- (1) a. ezek a könyvek b. azt a könyvet c. azokat a könyveket

MNM a Spec,DP-ben (Bartos 2000, 2001 után)

- (2) a. [_{DP} ez/az [_{D'} a [_{NumP} három [_{NP} könyv]]]]

2.2. Birtokos szerkezetek

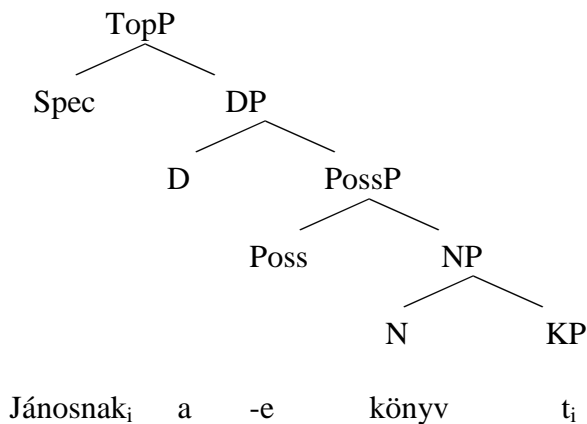
- (3) a. a szerzetes könyve b. a szerzetesnek a könyve

Birtokolttság jelölése a főnévi fejen teszi vonzatossá a főnevet (Szabolcsi 1994, É. Kiss 2000:134)

É. Kiss (1998, 2000): kétféle birtokos levezetése

A birtokos bővítménynek el kell mozdulnia az N alaptaggal szomszédos bővítményi pozícióból az esetadási megszorítás miatt → egyfajta belső topicalizáció (vö. [[a fiára_i] büszke t_i] apa)
 É. Kiss (1998) adjunkció; É. Kiss (2000): TopP

(4) (É. Kiss 2000:139 után)

(5) a szerzetesnek ez a könyve

3. Az ómagyar főnévi szerkezetek

3.1. Források

A kései ómagyar kor első fele (14. sz. vége és 15. sz. első fele)
 → korai kódexek (A Jókai-kódex és az ún. Huszita kódexek)
 Eddigi eredmények: Egedi 2011a, 2011b és megj. előtt.

3.2. A névelő és a mutató névmási módosítók

Mai magyar

(6) ez/az **a** könyv

(7) a szerzetesnek **a** könyve

Ómagyar

(8) e(z)/a(z) **∅** könyv

(9) a(z) szerzetesnek **∅** könyve

A határozott névelő megjelenése szisztematikus és jól leírható, csupán sokkal szűkebb a használati köre, mint ma.

Névelőhiány birtokos kifejezés jelenlétében:

– A személyes névmási birtokos előtt: BécsiK 25 lapján 2: 294 ellenében (Imre 1953: 354-355).

BirkK (1474) → egyáltalán nem mutatható ki (Pusztai 1957: 114)

– Nem névmási birtokos jelző jelenlétében szinte soha (vö. Imre 1953: 355)

A TNyT példája a JókK-ból, (I. Gallasy 1992: 736) → téves

Tesztelés gépi kereséssel:

Nom. birtokossal egy se; Dat. birtokossal: 5 találat, ebből 2 releváns (117/20-21 és 127/22-23)

Klemm Antal (1928: 346) a birtokos és a birtokszó közé a névelő csak a 16. században került be

ÉrdyK, Pázmány levelek, úriszéki perjegyzőkönyvek (K. Fábrián 1986: 331-332)

AZ ELKÜLÖNÍTÉS PROBLÉMÁJA:

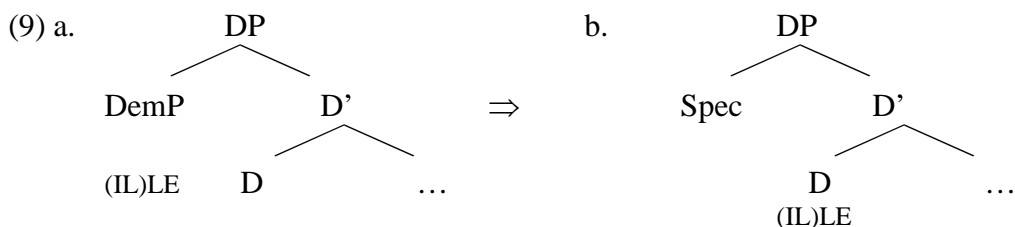
A kijelölő jelzői szerepben álló főnévi mutató névmás grammatikalizálódott névelővé (vö. Kiss – Pusztafi 2003: 419-420; I. Gallasy 1991, 1992).

- (8) a. az kapu b. az kapu
 ‘a kapu’ ‘az a kapu’

⇒ tendencia az irodalomban: átmeneti vagy kettős természetű (névmás-névelő) szófaj (vö. Bakró-Nagy 1999: 7; I. Galassy 1992: 721-722).

Hasonló elkülönítési problémák, pl. óangolra, lásd. Sommerer (2011)

Giusti (2001: 167): a latin *ille* újraelemzése az újlatin nyelvekben:

Vö. ‘Head Preference Principle’ (van Gelderen 2008)

3.3. Birtokos szerkezetek

- (10) a. a(z) szerzetes könyve b. a(z) szerzetesnek ∅ könyve

1. táblázat. A JókK *-nak/-nek* ragos birtokosai*

A <i>-nak/-nek</i> ragos birtokosok összesen	756
Birtokos és birtokszó szomszédosak	613
Birtokos és birtokszó között módosítók (jelzők, kvantorok, stb.)	122
Szétszakított birtokos	21

* névmási birtokosok és névutós kifejezések kizárva

Bartos (2000: 681): az elszakított dativusos birtokosi kifejezés kétféle származtatása:

- (11) [A fiúknak]_x elveszett [DP a [AgrP *t_x* kalapja / *pro_x* kalapjuk]]

- (12) a. **kinek** nem vagyok méltó **saruját** es viselnem (MünchK Mt 3,11)
 b. **kinek** nem vagyok méltó, hogy megódjam **ő sarujának** szíját (MünchK Jn, 1,27)

4.2. Birtokos szerkezetek

Párhuzamosan: a 16. századtól a névelő megjelenhet a birtokszó előtt

(18) [DP [DP a szerzetesnek] [DP **a** könyve]] VAGY [DP a szerzetesnek [ø könyve]]

A MNM ÉS A BIRTOKOS KIFEJEZÉS KOMBINÁCIÓJA:

(19) Azok a szerzetesnek könyvei

(20) Azok az Angliának nemesei (Fal. 63)

(21) Arrul is az bibliának részéről (Pázm. Kal. 473)

Az új mutató névmási módosító szerkezet kombinálódik a régi birtokos szerkezettel.

Máté 24:14 a Vizsolyi Bibliában (1590)

(22) Es predikáltatic **ez Isten országának Evangelioma** mind az egész földön

HOGYAN JUTUNK EL A MAI SZÓRENDI SZABÁLYHOZ?

→ ez az egyszerű ámde instabil adjunkciós művelet két irányban grammatikalizálódott.

1.) A MNM újra integrálódott a DP tartományba

Vö. Elly van Gelderen's (2008: 250) ún 'Specifier Incorporation' elve

→ elements coming from outside tend to be a specifier rather than an adjunct.

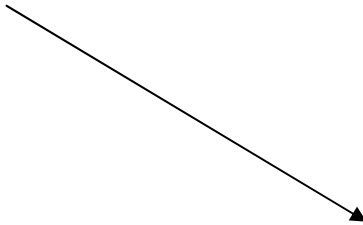
2.) A birtokos kifejezés újraértelmeződhetett → topik frázis

A változás sematikus összefoglalása

ÓMAGYAR

[_{DP} az [∅ könyv]]

[_{DP} a szerzetesnek [∅ könyve]]

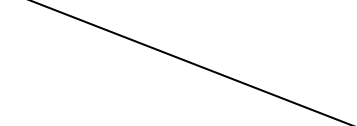

KÖZÉPMAGYAR

ÚJ!
[_{DP} [_{DP} az] [_{DP} a könyv]]

[_{DP} a szerzetesnek [∅ könyve]]

ÚJ!
[_{DP} [_{DP} a szerzetesnek] [_{DP} a könyve]]

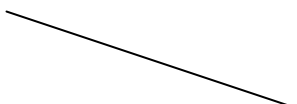

Kombináció:
[_{DP} [_{DP} az] [_{DP} a szerzetesnek [∅ könyve]]]

MAI MAGYAR

ÚJ!
[_{DP} az a [könyv]]

[_{DP} [_{DP} a szerzetesnek] [_{DP} a könyve]]

Kombináció:
[_{DP} [_{DP} a szerzetesnek] [_{DP} az a könyve]]

[_{TopP} a szerzetesnek [_{DP} az a könyve]]

[_{TopP} a szerzetesnek [_{DP} a könyve]]

Hivatkozások

- Bakró-Nagy Marianne 1999. A magyar határozott névelő kialakulásának szintaktikai vonatkozásai. In: Büky László – Forgács Tamás (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei I. Magyar és finnugor mondattörténet*. Szeged, JATE Magyar Nyelvészeti Tanszék, 5-13.
- Bartos Huba 2000. Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 653-762.
- Bartos Huba 2001. Mutató névmási módosítók a magyar főnévi szerkezetben: egyezés vagy osztozás? In: Bakró-Nagy M. – Bánréti Z. – É. Kiss K. (szerk.) *Újabb tanulmányok a strukturális magyar nyelvtan és a nyelvtörténet köréből*. Budapest: Osiris. 19-41.
- Dömötör Adrienne 2008. A főnévi névmási kijelölő jelző a középmagyar korban. In: Büky László – Forgács Tamás – Sinkovics Balázs (szerk.): *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 17-25.
- Egedi Barbara 2011a. Az ómagyar határozott névelő kialakulásának grammatikai vonatkozásai. In: Bakró-Nagy Marianne – Forgács Tamás (szerk.) *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei VI*, Szeged, SzTE Magyar Nyelvészeti Tanszék. 35-47.
- Egedi Barbara 2011b. Névelőtlenül de határozottan. Lépések egy magyar grammatikalizációs ösvényen. In: Kádár Edit – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Szinkronikus nyelvléírás és diakrónia*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület. 110-127.
- Egedi Barbara (s. a.) Grammatical encoding of referentiality in the history of Hungarian In: Anna Giacalone Ramat – Caterina Mauri – Piera Molinelli (eds.): *Synchrony and Diachrony: a Dynamic Interface. Studies in Language Companion*. Amsterdam: John Benjamins
- É. Kiss Katalin 1998. Mondattan. In: É. Kiss K. – Kiefer F. – Siptár P.: *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris Kiadó. 15-184.
- É. Kiss Katalin 2000. The Hungarian Noun Phrase is like the English Noun Phrase. In: Alberti G. – Kenesei I. (eds.) *Approaches to Hungarian 7*. Szeged, 121-149.
- G. Varga Györgyi 1992. Névmások. In: Benkő L. (szerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 455-569
- Giusti, Giuliana 2001. The birth of a functional category: from Latin ILLE to the Romance article and personal pronoun. In: Guglielmo Cinque & Giampaolo Salvi (eds.): *Current studies in Italian Syntax. Essays offered to Lorenzo Renzi*. North Holland New Linguistic Series 59. York: Elsevier. 157-171.
- Gelderen, Elly van 2008. Linguistic cycles and Economy Principles. The role of Universal Grammar in language change. In: Thórhallur Eythórsson (ed.): *Grammatical Change and Linguistic Theory. The Rosendal Papers*. Linguistik Aktuell 113. Amsterdam: John Benjamins. 245-264.
- I. Gallasy Magdolna 1991. A névelő és névelő-előzmény. In: Benkő L. (szerk.): *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 461-475.
- I. Gallasy Magdolna 1992. A névelők. In: Benkő L. (szerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 716-770.
- Imre Samu 1953. A határozott névelő használata a Bécsi Kódexben. *Magyar Nyelv* 49. 348-359.
- K. Fábrián Ilona 1986. A határozott névelő használata Pázmány-levelekben. *Magyar nyelv* 81. 329-333.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó
- Klemm Antal 1928. *Magyar történeti mondattan*. Budapest, MTA
- Lyons, Christopher 1999. *Definiteness*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Pusztai István 1957. A határozott névelő használata a Birk-kódexben. *Magyar Nyelv* 53: 109-117.
- Simonyi Zsigmond 1914. *A jelzők mondattana. Nyelvtörténeti tanulmány*. Budapest, MTA
- Sommerer, Lotte 2011. Old English *se*: from demonstrative to article. A usage-based study of nominal determination and category emergence. PhD dissertation, Universität Wien
- Szabolcsi, A. – Laczkó T. 1992. A főnévi csoport szerkezete. In: Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 179-298.
- Szabolcsi, A. 1994. The noun phrase. In Kiefer, F. Katalin É. Kiss (eds.) *The syntactic structure of Hungarian*. Syntax and semantics 27. San Diego: Academic Press. 179-274.

2012. április 19.